

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ПРИЛАГАНЕ НА НОВА АГРАРНА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ

Разгледани са основните механизми на прилаганата след 1989 г. у нас неолиберална аграрна политика. Посочени са нейните отрицателни резултати. Разкрити са възможности за осъществяване на нова аграрна политика. Очертани са главните насоки на адаптиране на българската аграрна политика към Общата аграрна политика (ОАП) на Европейския съюз.

JEL: Q18; Q17

Механизми на българската неолиберална аграрна политика

След 1989 г. в българското земеделие се прилагат предимно *механизми на неолибералната аграрна политика*.

Основните от тях са: насилствена ликвидация на кооперативните земеделски стопанства; нерегламентирано връщане на земи и изкуствено раздробяване на поземлената собственост; тенденциозно повишаване на основния лихвен процент; отмяна на протекционистичните ценови и търговски режими (за западните вносители); предаване на снабдителната и изкупвателната дейност в аграрния сектор в ръцете на съмнителни групировки.

За изминалия период (1989-2003 г.), когато у нас се осъществява неолиберална политика, все по-големи размери придобива *разрухата на българския аграрен сектор*. Сега около една трета от обработваемата земя на страната е пустее. През 1989 г. у нас се стопанисват и поддържат в добро агротехническо състояние около 46 млн. дка обработваеми земи, а през 2003 г. – 32 млн. дка.¹ Повечето мелиоративни съоръжения са разбити и разграбени. Поливните площи са намалени над два пъти (от 12.6 млн. дка на 5.6 млн. дка). През последните години у нас ежегодно се поливат едва по около 250-300 хил. дка селскостопански култури. Селските стопани са принудени да ограничават поливането на растенията главно поради недостига на финансови ресурси и постоянното поскъпване на водата.

Рязко намаляват (от 3 на 2 млн. дка) и площите на трайните насаждения. Повечето от овощните градини и лозовите насаждения у нас вече са стари и слабо продуктивни. В условията на неолиберални обществени отношения земеделските производители изпитват недостиг на финансови и материални ресурси и не могат да извършват всички агротехнически практики – оран, резитба, пръскане. В сравнение с 1989 г. през 2003 г. производството на ябълки в България намалява от близо 400 хил. т на около 40 хил. т, а на грозде от около 900 хил. т на 430 хил. тона.

¹ Вж. Статистически справочник. С., НСИ, 2003, с. 156.

Възможности за прилагане на нова аграрна политика в България

Общо, през изминалия 14-годишен период обемът на селскостопанското производство в страната намалява наполовина (вж. таблицата). Производството в хранително-вкусовата промишленост пък е спаднало с около две трети. В повечето приватизирани консервни и други заводи производственият процес е преустановен, а имуществото им се разпродава.

Таблица

Средногодишно производство на основни селскостопански продукти в България (хил. т)

Продукти	1934-1939 г.	1986-1989 г.	1994-1997 г.	1999-2002 г.
Зърно,	3900*	8500	5700	5500
в т.ч. от царевица	1100	2200	1300	1200
Ориенталски тютюн	41*	93	30	31
Манипулиран и ферментирал тютюн	31*	124	34	36
Тютюневи изделия	4	90	57	26
Зеленчуци (домати, пипер, кромид)	190*	1600	735	600
Зеленчукови консерви	5*	330	135	43
Плодове,	1100*	1900	1100	850
в т.ч. грозде	660	900	630	420
Плодови консерви (без пулпове)	6*	270	45	23
Гроздови вина (млн. л)	6*	300	208	140
Месо (добито в кланици)	50	560	106	76
Мляко (млн. л)	670*	2500	1400	1300
Сирене	13	110	40	19

* Данни само за 1939 г., когато в България е получена най-висока реколта.

Изчислено по: Статистически годишник на Република България. С., ЦСУ и НСИ, 1962, 1998, 1990, 2002; НР България'89 (кратък статистически сборник). С., ЦСУ, 1990; Статистически справочник. С., НСИ, 2003.

Освен от провежданата през 90-те години на ХХ в. у нас неолиберална политика обаче разрухата на българското земеделие е резултат и от въздействието на още редица обективни условия и фактори: миграция и застаряване на селското население; насочването на повечето млади хора към престижни и високоплатени професии като електроника и високи технологии; прекалено присвояване на продукта на труда на селяните от социалистическата държава. Както показва опитът в Чехия, Унгария и други страни, тези условия могат да се променят с държавно регулиране и усъвършенстване на обществените отношения.

През периода 1989-2002 г. неколкостранно се съкращава и *българският износ на пресни и преработени селскостопански стоки*. Този износ

намалява от над 2 млрд. дол. на 500-600 млн. дол. годишно. Само износът на тютюн и цигари е спаднал от близо 1 млрд. дол. годишно до едва 50-60 млн. дол. (през 2001 г. нашият износ на сурови или необработени тютюни и на пури, пурети и цигари възлиза общо на 51 млн. дол., през 2002 г. – на 65 млн. дол., а през 2003 г. той е 65.5 млн. дол.).

Очевидно *тази политика съсипва и българския тютюнев и цигарен бизнес*. У нас вече се произвеждат тютюни и цигари главно за вътрешния пазар. Установилата се напоследък структура на българския износ по страни показва, че *нашите производители на тютюн и цигари вече нямат постоянни и перспективни външни пазари*. Сега сравнително малкият по обем износ на български тютюни и цигари се насочва към десетки страни и се реализира от нароили се при неолибералния глобализъм многобройни частни фирми (за сведение износът на тютюн и тютюневи изделия на САЩ възлиза на над 27 млрд. дол., но се извършва само от няколко мощни компании).

В условията на неолиберален глобализъм *българският износ на цигари постоянно намалява* и вече е сведен до около 10 млн. дол. годишно. Вероятно тази тенденция ще продължи и след приватизацията на цигарените фабрики у нас.

Въпреки това през последните няколко години в Министерството на земеделието се подема *кампания за бързо увеличаване на производството на тютюни*. Поставя се задачата до 2007 г. то да достигне 77-80 хил. т годишно, т.е. да представлява около две трети от средногодишното равнище (110-120 хил. т), постигнато през 80-те години. Смята се, че на базата на тези производствени обеми ръководните органи на ЕС и по-специално Европейската комисия по земеделие, ще определят (когато България бъде приета в Евросъюза) българските квоти за производство и износ на тютюни и цигари. В страната ще се осигурява работа и препитание на около 200 хил. български граждани предимно от райони (Кърджалийски, Благоевградски, Смоленски), където тютюнопроизводството е основен източник на доходи за населението.

През пролетта на 2004 г. са приключени преговорите за присъединяване на България към Европейския съюз по преговорната глава "Земеделие". Договорена е квота (около 47 хил.т) на бъдещето българско производство на всички видове тютюни.

Изглежда обаче, че за по-нататъшното увеличаване на българското тютюнопроизводство ще се разчита главно на *износа на манипулирани и ферментирани тютюни*. Почти не се полагат усилия за увеличаване на многократно по-печелившия и валутодоходен износ на цигари.

Междувременно няколко американски компании ("Сокотаб", "Даймон") изграждат на наша територия големи тютюневи предприятия, където ежегодно ще се обработват по няколко десетки хил. т тютюн. Тези компании

изкупуват и обработват произведени у нас тютюни и ги предоставят на намиращи се в други държави цигарени фабрики.

Така вследствие на провежданата след 1989 г. неолиберална евроатлантическа политика отвъдокеански фирми заемат трайните позиции на стопанския холдинг "Булгартабак" на руските пазари, а напоследък изземват и суровинната му база. Постепенно тези фирми присвояват (чрез ниски изкупни цени на тютюна и използване на евтината работна сила в страната) и част от представените на българските тютюнопроизводители държавни субсидии.

При това положение *дотирането на тютюнопроизводство губи смисъл*. Неоправдано е обществото да заделя от крайно оскъдните си финансови ресурси за поддържане на примитивни тютюневи стопанства, чиито печалби се присвояват от чужденци.

Селскостопанското субсидиране би трябвало да спомага за увеличаване на фермерските доходи и рационализиране на тютюнопроизводителните стопанства. След либерализирането на тютюневия пазар у нас обаче регистрираните (през 2003 г.) около 63 хил. тютюнопроизводители все повече обедняват. Техните годишни доходи непрекъснато намаляват. Заедно с предоставяните им държавни субсидии (около 60-80 млн. евро годишно) те едва покриват елементарните си нужди.

Родното тютюнопроизводство се поддържа, като се отпускат държавни пари за добавки към изкупните цени на тютюните и предоставяне на премии на регистрираните тютюнопроизводители (за всеки килограм предаден от тях тютюн). С тези пари се поддържа и физическото им съществуване. В ЕС обаче не се предоставят бюджетни средства за поддържане на изкупните цени на тютюни. Напоследък в страните-членки тютюнопроизводителите ежегодно получават премии по 4 евро на всеки произведен килограм тютюн.

През лятото на 2004 г. в Съвета на министрите на ЕС е решено да бъде извършено пълно отделяне на предоставяните по линия на ОАП индивидуални преки плащания на тютюнопроизводителите. Предвидено е през периода 2006-2010 г. всяко фермерско плащане да включва част (около 40%) от отпусканата преди това тютюнева премия. Останалото количество (около 60%) от нея може да бъде изплащано от държавния бюджет на всяка страна-членка на ЕС. Отделните плащания обаче могат да бъдат запазени само за производители от традиционни тютюнопроизводителни региони и за фермери, чиито тютюни са с гарантирано качество. След 2010 г. тютюневи помощи ще бъдат предоставени съобразно количеството на произвежданите тютюни. Половината от тези помощи ще бъдат превеждани под формата на индивидуални фермерски плащания, а останалите парични суми ще се използват за развитие на съответните селски райони и за реструктуриране на тяхното производство.

През 2005 г. ще действа сегашният режим на субсидиране на тютюнопроизводителите. Реформирането му би трябвало да започне през

2006 г. с трансфер на цялата или на част от сегашната тютюнева премия към сметката за индивидуални фермерски плащания.

Сега в България след предоставянето на субсидии (добавки към изкупните цени и премии) цените на ориенталски тютюни първа класа са средно 8.00 лв./кг, втора класа – 6.00 лв./кг и трета класа – 3.00 лв./кг. Цената на първа класа едролитни тютюни е 6.00 лв./кг, на втора класа – 4.00 лв./кг, а на трета класа 3.00 лв./кг. Премиите, които се дават на българските тютюнопроизводители, не се облагат с ДДС. Тази преференция е осигурена през пролетта на 2002 г. със специална законова разпоредба.²

Българската държава безвъзмездно доставя на тютюнопроизводителите семена за около 1 млн. лв. годишно. С бюджетни пари се осигурява и издръжката на научни организации и семеипроизводителни фирми. Държавата предоставя на чуждестранните инвеститори изключителни привилегии и права, вкл. да изнасят от страната цялата си печалба, прави им и данъчни отстъпки. В този смисъл *изкупуването на дотирани български тютюни от отвъдокеански фирми противоречи на целите и принципите на Общата аграрна политика на ЕС*. То е своеобразна форма на източване на държавни пари, които уж се предоставят за стимулиране на родното тютюнопроизводство и осигуряване работа на оставеното без друг поминък население от планинските и полупланинските райони на страната.

Вече близо половин век ОАП на ЕС се прилага успешно главно поради факта, че *почти цялата селскостопанска продукция, която се произвежда в Общността, се изкупува, преработва и реализира от кооперативи на самите фермери*. А тези кооперативи са солидна защита на земеделските производители от прекупвачи и частни (в т.ч. отвъдокеански) компании, които се стремят да поставят милионите семейни ферми в икономическа зависимост и да присвояват техните печалби.

Благодарение на фермерските обслужващи, снабдителни и търговски кооперативи отпусканите бюджетни селскостопански субсидии в Евросъюза се използват по предназначение – за увеличаване доходите на фермерите и ускоряване развитието на аграрните сектори на страните-членки. Част от печалбите, получавани при преработката и пласмента на селскостопанските стоки, не се изнасят в отвъдокеански банки, а се връщат обратно на фермерите и се ползват за закупуване на съвременна високопроизводителна техника.

Очевидно с евроатлантическата политика и побългарените “социални” механизми за дотиране на тютюнопроизводството се обслужват предимно частни групови интереси. Продължителното им прилагане съсипе печелившата ни цигарена индустрия и принуждава хиляди сънародници, основно от турскоезичното население, да водят жалко съществуване или да се преселват в съседна Турция.

² Вж. Закон за данъка върху добавената стойност (ЗДДС). - ДВ, 30 април 2002, бр. 45.

В случай, че това статукво се запази и след присъединяването на България към ЕС, *е почти сигурно, че Европейската комисия по земеделие ще прекрати субсидирането на родното тютюнопроизводство. А ако се стигне до такова решение, българските тютюнопроизводители и техните семейства трудно ще могат да преодолеят последиците на провежданата недалновидна неолиберална аграрна политика.*

Ето защо е нужно вместо неолиберални модели в нашето тютюнево и цигарено производство да се формират европейски социално-икономически отношения. Още отсега трябва да се въвеждат и прилагат съобразени с българската действителност ефикасни протекционни механизми на ОАП на ЕС.

Тревожна тенденция се очертава и в развитието на *българското лозарство и винарство*. Както е известно, през 80-те години на ХХ в. тези подотрасли на аграрния сектор са осигурявали на страната най-много (след цигарената индустрия) валутни приходи (около 300-400 млн. дол. годишно). Тогава в България ежегодно са произвеждани по около 300 млн. литра трапезни вина от грозде, от които две трети (около 160-200 млн. л) са изнасяни в чужбина. Сега, когато всички винарски заводи са приватизирани, производството на гроздови вина е спаднало средногодишно на около 100 млн. л (2002 г. – 113 млн. л), повечето от които (около 80 млн. л) се пласират в чужбина (главно Великобритания, Германия и Полша). Очевидно за периода 1989-2002 г. износът на трапезни вина от прясно грозде у нас е намалял над два пъти (през 2000-2002 г. износът на гроздови вина възлиза средногодишно на около 60 млн. дол.).

През 80-те години България получава големи валутни приходи и от износ на *пресни зеленчуци и плодове*. Ежегодно са изнасяни домати (по 80-100 хил. т), ябълки (50 хил. т), грозде (30-40 хил. т). Сега почти нямаме такъв износ, дори напротив, все повече се увеличава вносът на тези продукти от съседни държави – главно Турция и Македония.

През същия период от България се изнасят средногодишно по 50-60 хил. т месо и около 20 хил. т сирене, докато през 2002 г. този износ е съответно 3 хил. т и 8 хил. т (вкл. и на кашкавал).

Постоянното съкращаване на селскостопанското производство води до фалити на множество търговски фирми. Тяхното финансово състояние се влошава и от неколкочкратното намаляване (поради обедняване на населението) на годишното потребление на основни храни (месо, мляко, масло, яйца, зеленчуци и плодове) на човек от населението.

Главно под натиска на търговците на селскостопански стоки през 2003 г. у нас селскостопанските субсидии се увеличават и достигат 60 млн. дол. В държавния бюджет за 2004 г. са предвидени селскостопански субсидии в размер на 225 млн. лв., или 125 млн. дол. Очаква се през следващите години тази сума ежегодно да нараства с 40 млн. дол. (Това едва ли би могло да се постигне в условията на неолиберален модел на обществено развитие и с прилаганите

сега финансови, приватизационни, търговски и други механизми на българската политика.)

Ако България стане пълноправен член на ЕС, ще бъде задължена ежегодно да превежда на централата в Брюксел по няколко стотици милиона евро (около 1.2% от БВП на страната). Към Европейския фонд за ориентиране и гарантиране на селското стопанство ще се насочват суми в размер на 1.6% от събирания у нас ДДС. През 2003 г. приходите от този данък възлизат на около 3 млрд. лв. При положение, че сумата се запази същата и след приемането ни в Евросъюза, отчисленията за фонда ще бъдат около 50 млн. лв., или близо 26 млн. евро годишно. Българските земеделски производители пък ще имат право да получават от фонда определен размер субсидии главно под формата на директни плащания за спазени агротехнически и екологични стандарти.

Както показва практиката след 2002 г. обаче, у нас бюджетните финансови ресурси се изразходват чрез *прилагане на своеобразни квази-протекционистични механизми*. Към тях се отнасят някои побългарени американски (нисколихвено кредитиране) и западноевропейски инструменти: интервениране на зърнения пазар; отпускане на символични (2 цента) добавки към цената на млякото; предоставяне също и на експортни субсидии (въпреки че търговците изкупуват селскостопанските продукти на цени, които са много по-ниски от тези на международните пазари).

Такива механизми се използват главно за поддържане производството на тютюни и храни (пшеница, месо), които засега могат да бъдат пласирани на международни пазари. С тях обаче се борави така, че повечето държавни селскостопански субсидии да бъдат обсебвани предимно от представители на финансовия и търговския капитал. Това става чрез изкуствено повишаване на основния лихвен процент (който сега е над 15%), изкупуване на селскостопанските стоки на ниски цени, въвеждане на схеми за задължително застраховане на селскостопански посеви и имущество, плащания с пари от ДФ "Земеделие" на собствениците на приватизирани държавни складове и хранилища, където се съхраняват зърнени и други продукти. Така само незначителна част от отпусканите селскостопански субсидии остават на непосредствените производители. Доходите, които те ежегодно получават, едва стигат за физическото оцеляване на техните семейства.

При сегашната система на субсидиране на българското земеделие повечето от парите на ДФ "Земеделие" преминават през множество търговски банки, като част от тях циркулират под формата на *кредити*. (В нашата страна липсва специализирана държавна земеделска банка.)

Доходите на земеделските производители почти не нарастват и от начина, по който се извършва *интервенирането на зърнения пазар*. То пак е от полза за търговците, тъй като се осъществява по правилото, че интервенционната изкупна цена на даден селскостопански продукт не трябва

да превишава 80% от неговата международна цена, дори и когато себестойността му е равна или по-висока от конюнктурната международна цена и земеделските производители понесят големи загуби. (В ЕС посредством интервенирането на аграрния пазар се поддържат равнищата на изкупни цени, които почти винаги са по-високи от тези на международните пазари.)

С интервенирането на българския зърнен пазар се поддържат изкупни цени, които едва покриват разходите за производството на пшенично и друго зърно от житни култури.

Търговците на зърно си издействат и *експортни субсидии*. Според приетите през 2002 г. промени в Закона за подпомагане на земеделските производители³ държавата ще дава на износителите на зърно определена парична сума (по 10-20 лв.) допълнително на тон пшеница, продаден зад граница. Така родните износители на пшенично зърно реализират двойни печалби. Веднъж, когато изкупуват тази стока на ниски (70-80 дол. на тон) цени, и втори път печелят от получаваните по линия на ДФ "Земеделие" пари под формата на експортни субсидии.

Нека се припомни, че в ЕС *експортни субсидии се дават за компенсация на разликата между по-високата вътрешна изкупна цена и по-ниската международна цена на дадена стока*. С такива субсидии се стимулира износът на храни главно за асоциираните към Евросъюза около седемдесет бивши колониални държави от Азия и Африка.

С оглед да се стимулира по-нататъшното развитие на българското селско стопанство е целесъобразно в нашата страна системно да се прилагат ефикасни механизми на аграрната политика. По-широко приложение трябва да намират и проверени в практиката механизми на ОАП на Европейския съюз.

Възможности за прилагане на протекционистична политика в българското земеделие

В аграрния ни сектор отдавна е назряла необходимостта от прилагане на ефикасни протекционни механизми (поддържани изкупни цени на селскостопански стоки, директни и специални плащания на земеделски производители, поставяне на тарифни и нетарифни митнически ограничения). Все по-належащо става изпълнението на първостепенната задача да се формират снабдителни и търговски земеделски кооперативи.

Прилагането на такава политика ще способства за ускорено и балансирано развитие на отраслите на националния аграрно-промишлен комплекс. Все повече ще се създават материални и организационни предпоставки за тяхното адаптиране към стопанските структури на страните-

³ Вж. Държавен вестник, 11 октомври 2002, бр. 96.

членки на ЕС, което би придало социална насоченост на бъдещето ни членство в Съюза.

Преди присъединяването на България към ЕС нашето общество е изправено пред твърде сложна *дилема*. То може да приеме една от откритите се две възможности:

- страната ни да стане член на Евросъюза с намиращото се в окаяно състояние българско селско стопанство;
- през следващите 5-10 години с помощта на далновидна и разумна политика да се издига равнището на развитие на нашия аграрно-промишлен комплекс и да се изравни с това на индустриално развитите държави.

При положение, че бъде приета първата възможност, съществува риск след встъпването на България в ЕС още повече да бъде намалено националното ни селскостопанско производство и задълго да се задържи развитието на българския аграрен сектор (селско, горско, ловно и риболовно стопанство).

С премахването на митническите бариери местните пазари ще бъдат залети със субсидирани и конкурентоспособни западноевропейски стоки и ще се стигне до по-нататъшно разоряване на българските земеделски производители. В такава обстановка повечето от тях сигурно ще продадат своите ниви на ниски цени (20-40 пъти по-ниски от сегашните цени на западноевропейските земеделски земи), и то на чужденци. Вследствие на това пък много българи ще останат без земна притегателна сила в своята родина и ще бъдат принудени да стават наемници.

Още повече ще се стеснява и полето за професионална реализация на десетки хиляди български селскостопански учени и специалисти. Постепенно у нас ще намалява потребността от съществуващите аграрни университети и изследователски институти.

Очаква се в разширения на Изток ЕС все повече да се използват *производствени и експортни квоти за регулиране на селскостопанското производство*. Квотите на всяка новоприета страна-членка ще се определят на базата на количествата селскостопански стоки, които са произвеждани и изнасяни до нейното встъпване в Евросъюза. Така че, след като стане негов пълноправен член, България ще получава квоти за производство и износ на такива количества селскостопански стоки, каквито е имала в навечерието на присъединяването ѝ към Общността. А както е известно, сегашните натурални и стойностни обеми на производство и износ на валутодоходни селскостопански стоки (тютюн и цигари, грозде и гроздови вина, зеленчуци и плодове, зеленчукови и плодови консерви, зърно, месо) са неколкостранно по-малки от тези, достигнати през 80-те години на XX век.

Ето защо още в процеса на присъединяването ни към ЕС би трябвало целенасочено да се формира профилът на международната специализация на българския аграрно-промишлен комплекс. Необходимо е този комплекс да се интегрира в европейските стопански структури, като осигурява на

страните-членки висококачествени, печеливши и търсени пресни и преработени зеленчуци и плодове, млечни и месни произведения и други селскостопански стоки.

Освен това в случай, че България стане пълноправна членка на ЕС, у нас няма да могат да се засаждат нови трайни насаждения, вкл. и лозя, без разрешение на ръководните му органи и по-специално на Европейската комисия по земеделие. С разрешителни процедури ще могат да се разширяват площите и на другите основни селскостопански култури. В този смисъл е целесъобразно до присъединяването ни към ЕС да бъдат разширени съществуващите сега у нас площи на трайните насаждения, вкл. лозя, и неколккратно да бъде увеличен общият обем на селскостопанското ни производство. Мащабите на това производство трябва да се върнат поне на равнището от 80-те години на ХХ в.

Напоследък редица "евроинтегратори" се опитват с общи фрази да доказват, че бързото присъединяване на страната към ЕС ще донесе много "големи ползи" на българите. Те твърдят, че когато станем пълноправен член на Съюза, милионите наши безработни сънародници щели безпрепятствено и бързо да си намерят работа в богатите западноевропейски държави. В случая обаче се прикрива фактът, че и при изработването на първата Конституция на ЕС (2003 г.) е постигнато съгласие общите решения по въпроси, свързани с миграцията на населението на страните-членки, да се вземат с пълно единодушие. Всяка държава да води самостоятелна миграционна политика, по свои закони да забранява или разрешава притока на чуждестранна работна сила.

При преждевременно присъединяване на България към ЕС обаче неминуемо ще настъпят нови сризове и социални сблъсъци в селското ни стопанство. Още десетилетия наред неговото по-нататъшно развитие ще се задържа от съществуващите у нас проблеми: крайно раздробена поземлена собственост и постоянно увеличаване на общия размер на пустеещите земеделски земи; наличие на милиони малки стопанства с примитивно и натурално земеделие; овладяване на аграрния сектор от снабдителни и търговски агрофирми и "бизнесмени", които държат земеделските производители в икономическа зависимост.

Ето защо при подготовката за встъпване на България в ЕС е важно да бъдат определени *главните цели на българската аграрна политика*. С юридически, организационни и икономически подходи и механизми трябва да се издига равнището на националния аграрно-промишлен комплекс и да се създават условия за неговото равностойно и ефективно функциониране в рамките на междудържавната стопанска система на Евросъюза.

В близко бъдеще българската аграрна политика би трябвало да има следните главни *цели*:

- осигуряване на високи доходи на земеделските производители и привличане на млади и подготвени кадри в селското стопанство;

- уедряване на раздробената поземлена собственост;
- създаване на едри и жизнеспособни еднолични, арендни и кооперативни земеделски стопанства;
- разширяване площите на трайните насаждения, вкл. лозя, и неколкратно увеличаване (поне до равнището на 80-те години) на произвежданите и изнасяните сега у нас количества на основни селскостопански стоки;
- формиране на съвременна и съответстваща на природните дадености на страната отраслова структура на националния аграрно-промишлен комплекс;
- освобождаване на земеделските производители и потребители от тежкото бреме на спекулантите и прекупвачите;
- разширяване достъпа на земеделските производители до руските и други пазари извън ЕС.

Постигането на всяка от тези цели може да става чрез прилагане на *подходящи и ефикасни механизми на аграрната политика*. Например за обединяване на дребните парцели земя на отделните собственици и превръщането им в големи блокове (минимум 200-300 дка) може да бъде създаден държавен паричен фонд "Земя", вкл. и с държавни заеми. Фондът трябва да изкупува и групира разпръснатите ниви на земевладелци и след това да ги продава (на изплащане) предимно на млади предприемачи, семейства и колективи. Купувачите на едри землени масиви би трябвало да подписват специални договори, с които да се задължават за определен срок (над 10 години) сами да обработват придобитите земеделски земи.

С държавни методически, материални и финансови помощи биха могли да се създават *снабдителни, обслужващи и изкупвателни кооперативи на земеделските производители*. Както показва западноевропейската практика, по пътя на кооперирането се елиминират плъзналите из селата спекуланти, рекетъори и черноборсаджии, които ограбват производителите. Кооперативите не само осигуряват пласмента на изкупените и преработени селскостопански продукти, но и връщат на членуващите в тях фермери част от получаваната печалба. Така се осигуряват парични ресурси за закупуване на модерна техника, за разширяване и интензифициране на селскостопанското производство.

Главен икономически лост за формиране на взаимосвързана, балансирана и ефективна отраслова и външнотърговска структура на националния аграрно-промишлен комплекс са *инвестициите*. Акумулирането им може да става преди всичко чрез осигуряване на гарантирани доходи на земеделските производители, отпускане на повече селскостопански субсидии от държавния бюджет, създаване на смесени дружества и съвместни предприятия с чуждестранни компании, участие във взаимноизгодни проекти и програми, финансирани от фондове на ЕС.

Многогодишният световен опит показва, че главен механизъм за повишаване на фермерските доходи, а също и за увеличаване на селскостопанското производство са *поддържаните изкупни цени на селскостопански стоки*. Посредством тези цени (които по принцип са по-високи от

световните) за последните няколко десетилетия в ЕС чувствително са повишени доходите на фермерите и е подобро плодородието на земеделските земи, неколкостранно са увеличени добивите от основни селскостопански култури.

Така че сега в България е целесъобразно широко да се прилага поддържането (вкл. и чрез интервениране на пазара) на гарантирани (осигуряващи известни печалби) изкупни цени на определени селскостопански стоки. По този начин постоянно ще се увеличава тяхното производство и износ. До присъединяването ни към ЕС увеличената продукция ще се осигурява при по-пълно използване на съществуващите у нас землени и човешки ресурси. А след това на базата на тези по-големи и задоволителни количества ръководните органи на Евросъюза ще могат да определят полагащите се за страната производствени и експортни квоти.

Ето защо в близко бъдеще у нас би трябвало да се въведе нова система на интервениране на пазара и поддържане на изкупните цени на селскостопанските стоки. Необходимо е да се скъса напълно с прилаганите сега в страната подходи и механизми за поддържане на изкупните цени на някои (главно зърнени храни) стоки.

Както е известно, прилагането на тези подходи и механизми е в интерес предимно на представители на финансовия и търговския капитал. С тях почти не се дава импулс на развитието на родното селско стопанство и на свързаните с него промишлени и други отрасли.

Държавата би трябвало да поддържа гарантирани изкупни цени на селскостопански стоки посредством изкупвателни и обслужващи кооперативи на земеделските производители. Онези производители, които не членуват в такива кооперативи, да получават само преки плащания за изпълнени държавни изисквания и стандарти.

Вече е доказано, че опосредстваното от частни банки, фирми и застрахователни компании дотиране на земеделието е неефективно. Само малка част от бюджетните субсидии стигат до непосредствените производители и се влагат за разширяване и рационализиране на селскостопанското производство.

С прякото участие на фермерските кооперативи би трябвало да се разпределят и паричните ресурси, които страната получава по линия на предприсъединителните програми (ФАР, САПАРД) на ЕС. Както показва практиката, сега тези пари се въртят основно в принадлежащия на чужденци банков сектор и само малка част от тях се усвояват и изразходват по предназначение.

Сега е много важно да се определят онези селскостопански стоки, чиито изкупни цени ще бъдат поддържани от българската държава. Изпълнението на тази първостепенна задача би трябвало да бъде подчинено на общите национални интереси. Необходимо е то да бъде съобразено и с ОАП на разширения ЕС. А както е известно, тази политика включва по-

нататъшно интервениране на аграрния пазар и поддържане на изкупните цени на редица основни (без ръж и картофи) селскостопански стоки. В мащабно разширения Евросъюз обаче поддържаните, интервенционните изкупни цени на селскостопанските стоки ще бъдат редуцирани. Въпреки това размерът им (с изключение на цената на пшеницата) ще остане далеч по-висок от този на международните цени.

В краткосрочна перспектива у нас би било икономически изгодно да бъде променена сегашната практика на интервениране на пшеничния пазар и поддържане на минимални изкупни цени на пшеницата. Държавата трябва да се намесва на този пазар главно в случаите, когато изкупните ѝ цени рязко се повишат и възникне опасност от скок на цената на хляба.

Би трябвало на квотна основа да се поддържат гарантирани изкупни цени на експортноориентирани производства – сортови семена, твърда пшеница, зеленчуци, плодове, грозде. На интервенционни цени да се изкупуват и предварително определени количества краве и овче мляко.

Освен поддържани изкупни цени на селскостопански стоки у нас могат да намерят по-широко приложение и *преките плащания на земеделските производители*. Държавата може да дава на производителите определени парични суми за килограм произведена продукция (орехи, фъстъци, мента, тютюн) или на овца, крава, биволица.

При положение, че сега повечето български земеделски земи се стопанисват примитивно или са оставени да пустеят, би било престъпление в страната сякаш да се копира ОАП на разширения ЕС. Неоправдано е да се прилагат предимно нейните механизми за преминаване от интензивно към екстензивно земеделие и ограничаване растежа на селскостопанското производство.

Може би на по-късен етап би трябвало да намерят по-широко приложение предвидените в ЕС преки и специални фермерски плащания по системата на “всеобхватната законосъобразност”: производство на здравословни и екологично чисти храни; отглеждане на здрави селскостопански животни; опазване чистотата на околната среда; развитие на жизнеспособни селски райони; подобряване на условията и охраната на труда в селското стопанство; поддържане на всички земеделски земи в добро агротехническо състояние.

Засега адаптирането на българската към западноевропейската аграрна политика би трябвало да обхваща следните политики:

- на земевладение и земеползване;
- на кооперативно снабдяване и обслужване на земеделските производители, а също и на изкупуване на тяхната продукция;
- на сближаване структурите на земеделските стопанства и изравняване на икономическите им равнища на развитие (доходност, урожайност, производителност на труда, интензификация на селскостопанското производство, рентабилност);

Възможности за прилагане на нова аграрна политика в България

- на адаптиране на българските към западноевропейските аграрно-промишлени структури;
- на закрила (чрез цени, преки субсидии, кредити, мита) на земеделските производители;
- в сферата на международните аграрни отношения.

Политиката на повишаване доходите на българските земеделски производители и на увеличаване на родното селскостопанско производство може да е ползотворна само при положение, че бъде създаден *българо-руски аграрен пазар*. Ориентирането на нашето селско стопанство само към пренаситения с хранителни стоки западноевропейски пазар не може да осигурява рационално и ефективно използване на съществуващите у нас землени и трудови ресурси.

С оглед да се достигне някогашното равнище (над 2 млрд. дол.) на годишния български аграрен износ и да се осигурява работа на трудещите се и на селскостопанските учени и специалисти, е необходимо да бъде разширен достъпът на нашите земеделски производители до руските пазари, което е възможно именно при създаването на българо-руски аграрен пазар. Той може да получи одобрение и от ръководните органи на ЕС. По принцип България би могла да подпише споразумение с ЕС, което да урежда нейното право да създаде такъв пазар. По подобен начин на основата на двустранни споразумения с Евросъюза е отчетена спецификата на редица страни-членки (Дания, Португалия, Люксембург) и им е дадено право при решаването на отделни проблеми да осъществяват самостоятелна политика.

Прилагането на ефикасни протекционни механизми на българската аграрна политика би трябвало да става на основата на специален закон за закрила на земеделските производители. Неговото приемане и изпълнение обаче би било възможно в условията на трайно народовластие и формиране на многополярен свят със социални държави и междудържавни общности.

10.VI.2004 г.